

KIBERBULLING – O‘ZBEKISTON YOSHLARINING AXBOROT- PSIXOLOGIK XAVFSIZLIGIGA TAHDID SIFATIDA: MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMI

Muallif: Ergashev Dilshod Tirkash o'g'li.

*Ilmiy rahbar: IPU NTM "Pedagogika va o'qitish metodikasi" kafedrası
professori, ps.f.d
. Fayziyeva M. X.*

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada kiberbulling hodisasining mohiyati, uning O‘zbekistonda yoshlar orasida tarqalishi va axborot-psixologik xavfsizlikka ta’siri tahlil qilinadi. Kiberbullingning asosiy shakllari va uning yosh avlodga salbiy ta’siri ko‘rib chiqilib, muammoning oldini olish va samarali yechim topish yo‘llari taklif etiladi. Xususan, ta’lim muassasalarida kiberbullingga qarshi choralar ko‘rish, qonunchilikni kuchaytirish va yoshlarning raqamli madaniyatini oshirish bo‘yicha tavsiyalar beriladi.*

Kalit soʻzlar: *Kiberbulling, axborot-psixologik xavfsizlik, yoshlar, internet tahdidlari, raqamli madaniyat, onlayn xavfsizlik, ijtimoiy tarmoqlar, psixologik ta’sir, ta’lim, qonunchilik.*

Axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi bilan internet hayotimizning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ammo bu rivojlanish bilan birga turli tahdidlar, jumladan, kiberbulling (onlayn tazyiq) ham ortib bormoqda. Kiberbulling yoshlar orasida keng tarqalgan bo‘lib, ularning psixologik holatiga, ijtimoiy hayotiga va ta’lim jarayoniga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. O‘zbekistonda ham ushbu muammo dolzarb bo‘lib, uning oqibatlarini kamaytirish va samarali yechimlarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega. Kiberbulling (ing. cyberbullying) – bu raqamli texnologiyalar yordamida sodir etiladigan ruhiy

bosim, tahqirlash, qo‘rqitish yoki obro‘sizlantirish jarayonidir. Ushbu hodisa asosan ijtimoiy tarmoqlar, messenjerlar, forumlar va boshqa onlayn platformalarda sodir bo‘ladi. Kiberbulling an‘anaviy zo‘ravonlikdan farqli ravishda internet va raqamli vositalar orqali amalga oshirilgani sababli, u global miqyosda keng tarqalgan va jamoatchilik uchun jiddiy muammoga aylangan.

Kiberbullingning asosiy xususiyatlari:

- Doimiylik – Jabrlanuvchi har safar internetga kirganida bosimga uchrashi mumkin.
- Ommaviylik – Tahqirlovchi kontent tez tarqalishi va ko‘plab odamlar tomonidan ko‘rilishi mumkin.
- Anonimlik – Zo‘ravonlar ko‘pincha anonim ravishda harakat qilgani sababli, ularni aniqlash qiyin bo‘ladi.

Kiberbullingning asosiy shakllari quyidagilardan iborat:

1. Flaming – internet muhitida tajovuzkor bahs-munozaralar orqali odamni kamsitish.
2. Harassment – doimiy ravishda haqoratli yoki tahdidli xabarlar yuborish.
3. Doxing – shaxsiy ma’lumotlarni ruxsatsiz tarqatish.
4. Impersonation – boshqalarning nomidan yolg‘on xabarlar tarqatish yoki soxta akkaunt yaratish.
5. Outing va Trickery – shaxsiy yoki maxfiy ma’lumotlarni aldov yo‘li bilan qo‘lga kiritish va ularni tarqatish.
6. Cyberstalking – jabrlanuvchini onlayn ta’qib qilish va unga doimiy ravishda bosim o‘tkazish.

7. Exclusion – kishini ataylab ijtimoiy guruhdan chetlatish va unga nisbatan diskriminatsiya qilish.

Kiberbulling yoshlarning psixologik holatiga jiddiy ta'sir qiladi, ularning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytiradi, depressiya va stress holatlariga olib keladi. Shu sababli, uning oldini olish va unga qarshi samarali choralar ko'rish muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

So'nggi yillarda O'zbekiston internetdan foydalanuvchilar soni jadal sur'atlarda oshib bormoqda. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda mamlakatda 30 milliondan ortiq kishi internetdan foydalangan, shundan katta qismi yoshlar hissasiga to'g'ri keladi. Ijtimoiy tarmoqlarning ommalashishi bilan birga, yoshlar orasida kiberbulling holatlari ham ko'paymoqda.

O'zbekistonda kiberbulling quyidagi platformalarda keng tarqalgan:

- Telegram – anonim kanallar orqali shaxsga yoki guruhlariga qarshi tuhmat va tahdidli xabarlar tarqatish.
- Instagram – izohlarda yoki xabarlar orqali haqorat qilish, shaxsiy fotosuratlarini tarqatish.
- TikTok – foydalanuvchilarni kamsituvchi kontent yaratish, tahdidli videolar joylashtirish.
- Facebook va YouTube – sharhlar orqali kamsitish, tuhmat va dezinformatsiya tarqatish.

O'zbekiston yoshlar ishlari agentligi va boshqa tashkilotlar kiberbullingning oldini olishga qaratilgan turli dasturlarni ishlab chiqmoqda, ammo muammo haligacha dolzarb bo'lib qolmoqda. Har bir narsani, sohani o'sishiga sabab bo'ladigan sabab va ta'sir bo'lgani kabi kiberbullingning ham tarqalishiga sabab bo'luvchi omillar bor, Bular quyidagilar:

1. Raqamli madaniyat va internet savodxonligining yetishmovchiligi: Ko‘plab yoshlar internet etikasi va onlayn xavfsizlik qoidalariga yetarlicha rioya qilmaydi. Ular kiberbullingning jiddiy oqibatlarini anglamay, onlayn muhitda o‘zlarini erkin tutishadi.

2. Ijtimoiy tarmoqlarning haddan tashqari ommalashuvi: Yoshlar orasida TikTok, Telegram va Instagram kabi platformalarning keng tarqalishi kiberbulling holatlarining ortishiga sabab bo‘lmoqda. Onlayn muloqotning ko‘payishi bilan salbiy munosabatlar ham kuchayadi.

3. Ota-onalar nazoratining sustligi: Ko‘pgina ota-onalar farzandlarining internetdagi faoliyatini nazorat qilmaydi yoki qanday tahdidlar borligini yetarlicha tushunmaydi. Bu esa yoshlarni kiberbulling xavfiga nisbatan himoyasiz qiladi.

4. Qonunchilikning sustligi va jazo choralarining yetishmovchiligi: O‘zbekiston qonunchiligida kiberbulling bo‘yicha aniq belgilangan qonunlar mavjud emas. Bu esa huquqbuzarlarni jazolashni qiyinlashtiradi va kiberzo‘ravonlik holatlarining ko‘payishiga sabab bo‘ladi.

5. Anonimlik va javobgarlikdan qochish imkoniyati: Internet foydalanuvchilari ko‘pincha anonim qolish imkoniyatiga ega bo‘lishadi, bu esa ularning jazodan qochishlariga sharoit yaratadi. Ko‘pchilik kiberbulling uchun huquqiy oqibatlar borligini bilmaydi.

6. Psixologik omillar va yoshlar orasida bosimning ortishi: O‘smirlar o‘zaro ijtimoiy ta’sir o‘tkazish uchun onlayn muhitdan foydalanishadi. Katta raqobat, o‘zini boshqalar bilan taqqoslash va ijtimoiy maqomni mustahkamlash istagi kiberbullingning kuchayishiga olib keladi.

Har qanday hujum va tahdidni salbiy oqibatlari bor shu jumladan kiberbullingning ham inson hayoti va aqliy salohiyatiga ta’sirlariva oqibatlari:

- Ruhiy tushkunlik va stress – Jabrlanuvchilar depressiya, qoʻrquv va xavotirga tushishadi.

- Oʻz joniga qasd qilish xavfi – Ayrim holatlarda kiberbulling yoshlarning oʻz joniga qasd qilishiga olib kelishi mumkin.

- Ijtimoiy ajralish – Jabrlanuvchilar oʻz muhitidan ajralib, ijtimoiy faoliyatdan chekinishi mumkin.

- Taʼlim jarayoniga salbiy taʼsir – Kiberbulling yoshlarning darsga boʻlgan qiziqishini kamaytirishi va bilim olish jarayonini qiyinlashtirishi mumkin.

Oʻzbekistonda kiberbullingning keng tarqalishi yoshlar orasida jiddiy muammoga aylanib bormoqda. Muammoni hal qilish uchun raqamli madaniyatni rivojlantirish, ota-onalar va oʻqituvchilarning rolini kuchaytirish, maxsus qonunlarni ishlab chiqish va yoshlarni psixologik qoʻllab-quvvatlash muhim hisoblanadi.

Kiberbullingning oldini olish va unga qarshi samarali kurashish jamiyatning barcha qatlamlari ishtirokini talab etadi. Quyida bu muammoga qarshi samarali kurashish yoʻllari kengroq yoritiladi.

1. Qonunchilikni kuchaytirish: Kiberbullingga qarshi kurashda huquqiy choralar muhim rol oʻynaydi. Bu borada quyidagi ishlarni amalga oshirish lozim:

- Kiberbullingni alohida huquqbuzarlik sifatida belgilovchi qonunlarni qabul qilish.

- Onlayn tahdid, tuhmat, haqorat va shaxsiy maʼlumotlarni ruxsatsiz tarqatish kabi xatti-harakatlar uchun maʼmuriy va jinoiy javobgarlik choralari belgilash.

- Kiberbulling qurbonlarini huquqiy himoya qilish mexanizmlarini yaratish, yaʼni jabrlanuvchilarga tezkor murojaat qilish imkoniyatlarini taʼminlash.

- Huquqni muhofaza qilish organlarining internetdagi huquqbuzarliklarni kuzatish va unga qarshi tezkor choralar ko‘rish salohiyatini oshirish.

2. Ta’lim dasturlariga raqamli madaniyatni kiritish: Yoshlarning internet muhitida xavfsiz harakatlanishlarini ta’minlash uchun ta’lim tizimida quyidagi tadbirlar amalga oshirilishi lozim:

- Maktab va universitet dasturlariga raqamli madaniyat, internet xavfsizligi, onlayn odob qoidalari va axloqiy tamoyillar bo‘yicha maxsus darslarni kiritish.

- O‘quvchilarga internetning ijobiy va salbiy jihatlari haqida batafsil tushuntirish, kiberbullingning salbiy oqibatlari va huquqiy jihatlarni o‘rgatish.

- Yoshlarni shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, zararli kontentdan saqlanish va onlayn tahdidlarga qarshi qanday harakat qilish bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar bilan ta’minlash.

- O‘qituvchilarni ham raqamli madaniyat va kiberbullingga qarshi kurash usullari bo‘yicha maxsus o‘quv kurslari orqali tayyorlash.

3. Ota-onalar va o‘qituvchilarni o‘qitish: Ota-onalar va pedagoglarning kiberbullingga qarshi kurashdagi roli juda muhim. Ular quyidagi yo‘nalishlarda faoliyat yuritishlari kerak:

- Ota-onalarga internet xavfsizligi bo‘yicha trening va seminarlar tashkil etish.

- Farzandlarining onlayn faoliyatini nazorat qilish uchun ota-onalarga maxsus texnologik vositalar (masalan, ota-onalar nazorati dasturlari) haqida tushuncha berish.

- Bolalar va o‘smirlarga kiberbulling qurboniga aylangan taqdirda ota-onalar yoki o‘qituvchilarga murojaat qilish muhimligini tushuntirish.

- Maktab va oilada ochiq muloqot muhitini yaratish, bolalarning internetda duch keladigan tahdidlari bo'yicha erkin gaplasha olishlariga sharoit yaratish.

- Pedagoglarni o'quvchilarning psixologik holatini kuzatishga, kiberbulling alomatlarini erta aniqlashga o'rgatish.

4. Psixologik yordam markazlarini tashkil etish: Kiberbullingning jabrlanuvchilari ko'pincha ruhiy bosim va depressiyaga tushib qolishadi. Shu sababli, ularni qo'llab-quvvatlash uchun quyidagi tadbirlarni amalga oshirish muhim:

- Jabrlanuvchilar uchun maxsus psixologik maslahat markazlarini tashkil etish.

- Ishonch telefonlari va onlayn konsultatsiya xizmatlarini yo'lga qo'yish, bu orqali jabrlanuvchilar o'z muammolari bo'yicha mutaxassislarga murojaat qilish imkoniyatiga ega bo'lishlari lozim.

- Maktab va universitetlarda professional psixologlarni ishga jalb qilish, ular orqali o'quvchilarga psixologik yordam ko'rsatish tizimini mustahkamlash.

- Ommaviy axborot vositalari va internet platformalarida kiberbullingdan aziyat chekkanlarga yordam beruvchi resurslar va manbalarni keng targ'ib qilish.

5. Ijtimoiy tarmoqlar bilan hamkorlik qilish: Kiberbullingga qarshi kurashda ijtimoiy tarmoqlar va internet platformalari ham o'z mas'uliyatini oshirishi kerak:

- Ijtimoiy tarmoqlar va messenjerlarga zararli kontentni avtomatik ravishda aniqlaydigan algoritmlar va filtrlar joriy qilish.

- Shikoyat qilish tizimlarini takomillashtirish – foydalanuvchilarga kiberbulling bilan bog'liq holatlar haqida tez va oson xabar berish imkoniyatini yaratish.

- Anonim akkauntlar orqali kiberbulling sodir etilishining oldini olish uchun yangi tartiblar joriy qilish, masalan, akkauntlarni ro'yxatdan o'tkazishda shaxsni tasdiqlash talabini kuchaytirish.

- Bloggerlar va mashhur shaxslarni kiberbullingga qarshi kurashda faollashtirish, ularni onlayn odob qoidalarini targ'ib qilishga jalb qilish.

Kiberbullingga qarshi samarali kurashish uchun huquqiy chora-tadbirlarni kuchaytirish, ta'lim tizimida raqamli madaniyatni rivojlantirish, ota-onalar va o'qituvchilarni o'qitish, jabrlanuvchilar uchun psixologik yordam markazlarini tashkil etish hamda ijtimoiy tarmoqlar bilan hamkorlik qilish zarur. Ushbu chora-tadbirlar yoshlarning axborot-psixologik xavfsizligini ta'minlash va internet muhitini sog'lom saqlashda muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN MANBALAR:

1. O'zbekiston Respublikasi "Axborot xavfsizligi to'g'risida"gi qonuni.
2. UNESCO. (2022). Cyberbullying and its impact on youth mental health.
3. Smith, P. K., & Slonje, R. (2010). Cyberbullying: The nature and extent of a new trend in social aggression.
4. Davlat statistika qo'mitasi (2023). O'zbekiston internet foydalanuvchilari to'g'risidagi ma'lumotlar.